

נושא העבודה
ירושה על פי צוואה

תאריך : דצמבר 2015

העבודה מוגשת בחסות העמותה של
נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית

בחרתי בנושא "ירושה על פי צוואה" מתוך עניין גדול בנושא. במהלך שנות לימודיי במסלול המשפטים, היו לי כמה וכמה שיעורים שעסקו בדיני הירושה. אני זוכרת שהתעניינתי בהם מאוד, במיוחד כאשר הדגש היה על ירושה על פי צוואה. במהלך אחד השיעורים כאשר דיברתי עם המרצה על הנושא, הוא הזכיר פסק דין חשוב שתפס את תשומת ליבי. פסק הדין הוא פאול קניג נ' יהושע כהן שמציג סיפור טראגי

עליו אדון בהרחבה בהמשך עבודתי. כאשר התבקשנו לחשוב על נושאים בהם נרצה להתעסק נזכרתי באותו פס"ד וידעתי שארצה לדעת קצת יותר על צוואות. מעבר לכך, זהו נושא שנוגע לכולם וחשוב לי ללמוד עליו, לכן בחרתי בנושא "ירושה על פי צוואה".

תוכן עניינים

3	מבוא
	פרק ראשון- המשפט העברי :
4	תוקף הצוואה
5	חובת היורשים לקיום צוואה
7	צוואת שכיב מרע

פרק שני- המשפט הישראלי :

9	צורת הצוואה
10	פגמים וביטול צוואות
13	פרשנות צוואה
15	פרק שלישי- השוואה
17	סיכום
18	ביבליוגרפיה

מבוא

כמו שכבר כתבתי בהקדמה האישית שלי, בחירת הנושא "ירושה על פי צוואה" הייתה מאוד ברורה ומהירה מפני שידעתי מיד שזה הנושא בו ארצה לעסוק ולהתעמק.

בעבודתי אחקור את הנושא דרך שלושה פרקים מרכזיים- ביטוייו במשפט העברי, ביטוייו במשפט הישראלי והשוואה ביניהם. בתוך כל פרק אבחר שלושה תתי נושאים שמעניינים אותי, כי הרי זהו נושא רחב ובעבודתי ארצה להתמקד בנושאים ספציפיים

עליהם ארחיב וביניהם גם אשווה בפרק האחרון. במשפט העברי אכתוב על תוקף הצוואה, על הכלל "מצווה לקיים דברי המת" ממנו מגיעה חובת היורשים לקיום צוואה ועל צוואת שכיב מרע. במשפט הישראלי אכתוב על צורות הצוואה השונות שקיימות בחוק, על פגמים בצוואה בין אם מובילים לביטולה ובין אם מעלים שאלות משפטיות שמשפיעות על החקיקה ובנוסף אדון בנושא פרשנות הצוואה. על הנושאים אלמד מתוך מקורות שונים- אעיין ואקרא חוקים, פסקי דין שונים, מאמרים וספרים. לאחר מכן, אעבד ואנתח את החומר כדי שאוכל לכתוב את העבודה בגישה עצמאית וביקורתית, כי הרי זוהי מטרת העבודה.

פרק ראשון- המשפט העברי

א. תוקף הצוואה במשפט העברי

המשפט הישראלי כמו רוב שיטות המשפט, מכיר בתוקפה המשפטי של הצוואה. הצוואה הינה מסמך כלכלי משפטי רב ערך באמצעותו מחלקים רכוש של אדם לאחר מותו בהתאם לרצונו, זאת מתוך הכרה בצורך לכבד את רצון המת. במקרה בו אדם לא כתב צוואה לפני מותו, קיימת רשימת יורשים על פי דין שנקבעה בחוק כדי לנסות

ולהסדיר את חלוקת העיזבון על פי רצונו המשוער של המוריש.

גישת המשפט העברי שונה; בתורה נקבע סדר נחלות שקובע מי הם היורשים, המוריש לא יכול לשנות זאת אף אם יצווה על חלוקה אחרת של רכושו וזאת מתוך אמונה כי לאחר מותו, האדם אינו עוד בעלים על רכושו ועל כן אין לצוואה שלו תוקף משפטי¹. אנו למדים זאת מדבריו של הרמב"ם²:

אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו ולא לעקור הירושה מן היורש אף על פי שזה ממון הוא, לפי שנאמר בפרשת נחלות: "והייתה לבני ישראל לחוקת משפט". לומר שחוקה זו לא תשתנה, ואין התנאי מועיל בה.

סדר הנחלות שנקבע בתורה מהווה דיני ירושה מוחלטים ובלתי ניתנים לערעור ועל כן הם מונעים מן המוריש את האפשרות להפעיל שיקול דעת ולהחליט מי יזכה ברכושו לאחר מותו. דבר זה הוביל לפיתוח דרכים חלופיות שיאפשרו את מימוש רצונו של המוריש, אחד הפתרונות שנמצאו והמרכזי שבהם הוא "מתנה מחיים" - פירושה, המוריש יכול לחלק את רכושו כראות עיניו, לפני מותו. החכמים התנגדו לרעיון, אך בסופו של דבר היו חייבים להכיר בתוקף המשפטי של מתנה זו, מאחר שהיא נעשית בימי חייו של המוריש. העברת נכסים לאחר מות היורש בדרך של מתנה מחיים, זהה לחלוטין למתנה אותה נותן אדם לנהנה במשך חייו ועל כן דיני הקניין יחולו במלואם על העברת נכסים זו. אולם, פתרון זה יצר בעיה מכיוון ומתנה זו חייבת להינתן עוד בימי חייו של אדם, משמע הוא מוותר על הבעלות ברכושו ולא יכול ליהנות ממנו עד מותו. בעקבות כך פסקו חכמים כי מתנה זו תיכתב בלשון "מהיום ולאחר מיתה" - הקניין יעבור למקבל מיום כתיבת השטר, אך הנותן יוכל להמשיך להשתמש ברכושו כל ימיו, כלומר, הבעלות תעבור רק במותו. בנוסף, העברת הנכסים תבוצע ע"י

¹ מיכאל ויגודה, "על הצוואה", פרשת ויחי תשס"ג, גיליון מס' 104.

² רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ו, הלכה א.

המוריש עוד בחייו סמוך למיתתו, כך הקניין נשאר בידיו והוא יכול לשנות את צוואתו עד יום מותו ועל כן נאמר "מהיום ושעה אחת קודם מיתתי אם לא אחזור בי". אדם בריא שמבקש להוריש את רכושו (כולו או מקצתו) לאדם אחר, יצטרך לנסח נכון את צוואתו כעסקת מתנה שתקבל תוקף בסמיכות למוות שלו. בנוסף לכך יש צורך במעשה קניין בר תוקף, המוריש חייב לעמוד בתנאים אלו כדי שבבוא יומו לא יחולק העיזבון שלו על פי דיני הירושה ולא על פי רצונו.

ב. "מצווה לקיים את דברי המת" - חובת היורשים לקיום צוואה

באופן כללי, המשפט העברי אינו מאפשר הטלת ייפוי כוח על נכסים של אדם אחר אלא אם כן אותו אדם נפטר, רק אז רואה המשפט העברי ערך רב במילוי רצונו וזה בא לידי ביטוי בכלל "מצווה לקיים דברי המת". כלל זה אומר שכאשר אדם מביע את רצונו שלאחר מותו יועברו נכסים לנהנים או שייעשה בהם שימוש לטובת מטרות מסוימת, יש לעשות כרצון המת.³

הכלל "מצווה לקיים דברי המת" מופיע לראשונה בתלמוד הבבלי מפיו של רבי מאיר אך אין אנו יודעים מהו המקור שממנו שאב דין זה. רק במקורות מאוחרים יותר אנו מוצאים גישות שונות בעניין זה.⁴

ב"מדרש הגדול", בפרשת "ויחי", קיים דיון שעוסק בסיפור מהתורה בו יעקב אבינו כינס את כל בניו לפני מותו וביקש מהם להעלות אותו לקבורה לארץ כנען.⁵ מסופר בתורה כיצד בניו ממלאים אחר צוואתו של יעקב לפרטי פרטים- הכנת גופתו, ההלוויה המפוארת, ההספד והקבורה. בהמשך, נוסף הפסוק: "ויעשו בניו לו, כן כאשר צום"⁶. בעל "מדרש הגדול" מפרש את הפסוק ואומר כי בנוסף לכך שבניו של יעקב עשו את

³ ירון אונגר, מתוך הספר "נאמנות בנכסים", פרק רביעי: מקור חובת הנאמן- "חייב נאמן", עמ' 29.

⁴ בן ציון גרינברגר, "מצווה לקיים דברי המת"- הכלל והשלכותיו, פרשת ויחי תשס"ד, גיליון 151.

⁵ בראשית מט, כט: "ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבותיי, אל המערה אשר בשדה עפרון החתי".

⁶ בראשית נ, יב.

כל המפורט בסיפור, הם עשו זאת בגלל שכך ציווה עליהם אביהם וחלה עליהם החובה למלא אחר צוואתו- מילוי רצון המת.

גישה דומה לזו של בעל "מדרש הגדול" עולה מדבריו⁷ של אחד מגדולי הפוסקים בפולין במאה ה-19, רבי יוסף שאול נתנזון. הוא טוען כי כל אדם מעצם היותו אדם, זכאי שיתקיימו דבריו לאחר מותו. זהו חסד שיש לעשותו והוא לאו דווקא ינבע מהזכויות הקנייניות של המצווה על רכוש. הוא מזכיר את הפסוק בו ביקש יעקב: "ועשית עמדי חסד ואמת" ואומר כי לפי דעתו יש חשיבות רבה לעשיית חסד של אמת עם המתים על מנת לעזור להם לקיים דברים שהם אינם יכולים לממש עוד. בנוסף לכך, החובה לקיים את דברי המת היא "חובת גברא"- חובתם האישית של בני המת לקיים את הוראותיו, כמו שראינו בסיפורו של יעקב ובניו.

הרשב"ץ- ר' שמעון בן צמח דוראן, מגדולי רבני אלג'יריה במאה ה-15, טען אחרת. הוא אמר שאדם יכול לצוות לאחר מותו רק כאשר הוא מוריש רכוש ליורשיו, כלומר אם אדם לא משאיר רכוש- אין חובה לקיים את צוואתו בעניינים אחרים⁸. מתוך כך עולה כי העובדה שאדם מוריש נכסים שעוברים ממנו ליורשיו, מחייבת את היורשים לקיים את צוואתו. הרשב"ץ הסכים עם רבנו תם (נכדו של רש"י, המאה ה-12), שניהם הסכימו כי הירושה שעוברת מן המנוח ליורש ישירות היא מעין מתנה שיוצרת "חובה" על היורש לקבלה בכפוף לכל הוראה שקבע המנוח בחייו.

ג. צוואת שכיב מרע

שכיב מרע=בן אדם גוסס, נמצא על ערש דווי וכן מי שרואה עצמו בנסיבות המצדיקות זאת מול פני המוות, רשאי לצוות בעל פה בפני שני עדים השומעים לשונו.

⁷ מתוך שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תניינא, סימן א.
⁸ מתוך שו"ת תשב"ץ, חלק ב, סימן נג.

במקורות המשפט העברי אנו נתקלים בשני מושגים : 1- "צוואת שכיב מרע"
 2- "מצווה מחמת מיתה", הם דומים במהותם ומבטאים עיקרון משפטי אחד והוא
 קשור לאדם שמצווה את רכושו מתוך ידיעה שהוא עומד למות בקרוב. את אותו אדם,
 פטרו חכמי התלמוד מן הדרישות הפורמאליות שהוטלו על המצווה הבריאה; מעשה
 קניין, דיוק בנוסח הצוואה- שימוש בלשון עתיד למשל נמצא כלא מעכב ולכן הצוואה
 לא תיפסל⁹. ההבדל בין שני המושגים הוא כתוצאה מכך שנסיונות מתן הצוואה
 משתנות, "מצווה מחמת מיתה" פירושה מצבים שהנסיבות מצביעות על תודעת
 המוות הקרוב של המצווה באופן מובהק ובלתי ניתן לערעור, למשל כאשר המצווה
 מצהיר במפורש על כך ואילו המושג "שכיב מרע" מתייחס לפעמים שהנסיבות לא
 מעידות על כך באופן מובהק ולכן יש צורך בראיות נסיבתיות נוספות. במצבים כאלה
 יש להתייחס ולבחון את תוכן הצוואה ואת חומרת מצבו הרפואי של המצווה¹⁰.

הרמב"ם מתייחס לעניין¹¹ וכותב : "החולה שתשש את כח כל הגוף, וכשל כחו מחמת
 החולי עד שאינו יכול להלך על רגלו בשוק והרי הוא נופל על המטה, הוא [הנקרא]
 שכיב מרע". כלומר, הרמב"ם נותן הסבר לאדם שהוא "שכיב מרע" ועל פיו הוא אדם
 חולה עד כדי כך שאינו יכול לקום מהמיטה וללכת בשוק. בהמשך הגיעו להסכמה כי
 חולה מסוכן אשר יודע כי הוא חולה במחלה קטלנית, דינו כמצווה מחמת מיתה גם אם
 שייר לעצמו חלק מן הרכוש וגם אם הוא מסוגל להתהלך בשוק ואינו מרותק למיטתו
 או לביתו.

ההנחה היא שכאשר אדם מצווה את כל רכושו ולא משאיר לעצמו דבר, הוא עושה
 זאת מתוך ידיעה שמותו קרב. הוא אינו צריך להגיד זאת במפורש כי אפשר להבין
 שאדם סביר שמצפה להמשיך לחיות לא ייתן את כל רכושו. הצוואה יכולה להיות

⁹ ראה שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רנ, סעיף א.

¹⁰ מיכאל ויגודה, "צוואת שכיב מרע", תשס"ב 2002.

¹¹ הלכות זכייה ומתנה, פרק ח הלכה ב'. וכן נפסק בשולחן ערוך, חושן משפט, סימן רנ, סעיף ה.

תקפה גם אם אדם שייר לעצמו חלק מרכושו וזאת בלבד אם אמר במפורש שהוא מצווה מחמת מיתה. הרא"ש מציג דעה שאינה מקובלת על הכל; הוא אומר שאם המחלה נמשכת מעבר לשלושה ימים, זו נחשבת לנסיבה שמלמדת שהחולה יודע כי מותו קרב. גם אם המצווה שייר לעצמו חלק מן הרכוש ולא אמר מפורשות שהוא מצווה מחמת מיתה- צוואתו תקפה.

פרק שני- המשפט הישראלי

א. צורת הצוואה

צוואה היא מסמך משפטי בו מורה אדם מה לעשות ברכושו לאחר מותו. אפשר להגיד כי צוואה היא חוזה וע"פ עיקרון חופש החוזים, אדם יכול לקבוע בצוואה כל שירצה בכל הנוגע לרכושו וכל עוד זה נעשה על פי אחת מהצורות המוכרות בחוק. המשפט

הישראלי מכיר בארבעה סוגים של צוואות :

1. **צוואה בכתב יד**¹² - מסמך הכתוב כולו בכתב יד, על המצווה לחתום ולרשום תאריך בכתב ידו.

2. **צוואה בעדים**¹³ - מסמך בכתב שנושא תאריך, חתימת המוריש וחתימתם של שני עדים. תפקידם של העדים הוא לאשר בחתימת ידם על פני הצוואה, כי המצווה הצהיר בפניהם כי זו צוואתו וחתם בפניהם.

3. **צוואה בפני רשות**¹⁴ - אמירה בעל פה בפני אחד מהאנשים הכתובים בסעיף 22 לחוק; שופט, רשם, נוטריון. לגבי אמירה זו צריך להיערך פרוטוקול ואותו אדם בעל סמכות צריך לאשר כי היא נערכה בפניו.

4. **צוואה בעל פה / צוואת שכיב מרע**¹⁵ - אדם שרואה עצמו, בנסיבות המצדיקות זאת, אל מול פני המוות מוגדר כ"שכיב מרע" (אדם גוסס). אותו אדם אומר בעל פה את צוואתו בפני שני עדים, שצריכים לערוך זיכרון דברים ולהפקיד אותו אצל רשם לענייני ירושה בסמוך לאמירת הדברים. הצוואה פוקעת כעבור חודש ימים לאחר שחלפו הנסיבות שהצדיקו עשייתה והמצווה עודנו בחיים.

למצווה הישראלי יש מגוון רחב של אפשרויות ואלו נקבעו כדי לשמור על הכלל לפיו יש לכבד את רצון המת, המהווה עיקרון מנחה בדיני הירושה. בנוסף, קיים הצורך לשכנע את בית המשפט לגבי רצונו וגמירות דעתו של המנוח וארבעת סוגי הצוואות שנקבעו בחוק מאפשרות זאת. כלומר, כאשר אדם מצווה על פי אחת מהצורות המוכרות בחוק, המסקנה הישירה היא שהצוואה משקפת בצורה הטובה ביותר את רצונו של המנוח. אולם, אנו נתקלים במקרים רבים בהם רצון המת לא מתממש וזאת בעקבות

¹² סעיף 19 לחוק הירושה, תשכ"ה 1965.

¹³ ס' 20, 21, שם.

¹⁴ ס' 22, שם.

¹⁵ ס' 23, שם.

פגמים בצוואות השונות, שכן אנשים רבים מתקשים בקיום כל התנאים הפורמאליים פרוצדוראליים הנוקשים שנקבעו בחוק בעריכת צוואתם¹⁶.

ב. פגמים וביטול צוואות

כמו שכתבתי, קיימים מספר פגמים שמביאים להתנגדות לצוואה בבית המשפט ולפסילתה, כגון: 1- פגם בכשירות המצווה, 2- פגם צורני, 3- פגם בניסבות עריכת הצוואה וכו'. עד מרץ 2004, היו הוראות חוק מסובכות שהביאו לפסילת צוואות בהן נפל פגם (לעיתים אף בתום לב ובטעות). בעקבות המקרה הטראגי שמתואר בפסק הדין קניג נ' כהן¹⁷, אישרה הכנסת את תיקון מס' 11 לחוק הירושה שמאפשר לבית המשפט להעלים עין מפגמים צורניים מסוימים הקשורים לצוואה בתנאי שלבית המשפט לא היה ספק באמיתותה¹⁸. אין חולק על כך שאותו סעיף מוסר לידי של בית המשפט שיקול דעת רחב לפיו יוכל לאשר מסמך, או אמירות בע"פ, גם אם הן אינן עומדות בדרישות הרשמיות שנקבעו בחוק ובתנאי ש"לא היה לבית המשפט ספק באמיתותה של צוואה". הסבר למונח 'אמיתותה של צוואה' מוסבר בפסק דין¹⁹ של בית המשפט העליון כך: "...קרי, גמירות דעת של המנוח, כולל הוכחה לצלילות דעת, היעדר פגם ברצון החופשי והשפעה בלתי הוגנת".

בשורה ארוכה של פסקי דין, בית המשפט העליון גזר על עצמו את דרגת השכנוע הגבוהה ביותר מבחינת דיני הראיות. כלומר, בית המשפט צריך להיות בטוח, ללא צל של ספק, בכך שהמצווה ערך את הצוואה תוך גמירות דעת מלאה כאשר הוא דן בתוקפו של מסמך פגום.

¹⁶ שמואל שילה, מתוך הספר "פירוש לחוק הירושה תשכ"ה-1965" (כרך א', 1995), צורות הצוואה, עמ' 182.

¹⁷ ד"נ 40/80- פאול קניג נ' יהושע כהן, פ"ד לו (3) 701.

¹⁸ סעיף 25 לחוק הירושה תשכ"ה 1965 (תיקון התשמ"ה 1985).

¹⁹ ע"א 6198/95 שולמית יעקב נ' שרה בראשי.

פרשת קניג נ' כהן מהווה נדבך חשוב בהיסטוריה המשפטית- שיפוטית- חוקתית לסעיף 25 לחוק הירושה. עובדות המקרה : המורישה, אישה צעירה ואמא לילדה קטנה, לקחה חלק בנישואים אומללים. היא ניסתה להשיג גט אך ללא הצלחה, דבר שהוביל למצב נפשי ירוד. בעקבות מצב רוחה המדוכדך, שכרה המורישה חדר בקומה ה-20 במלון בת"א, משם קפצה ובידיה בתה הקטנה. שתיהן נהרגו ובחדר נמצאו 9 פתקים כתובים בכתב ידה, בהם היא מדירה את בעלה מנכסיה הרבים ומצווה אותם לאמה ואחיה. הפרשה הפכה לסוגיה משפטית מדוברת ובמרכזה השאלה האם ניתן להכיר בפתקיה כצוואה? הרי שהם נכתבו בכתב ידה של המנוחה, אך ללא נקיבת תאריך וחתימה. שופטי בית המשפט התקשו לקבל החלטה לפי סעיף 25, מפני שלדעתם אין מדובר ב'פגם' אלא ב'חסר' ואילו המחוקק התיר לתקן פגם ולא חסר. השופט ברק, שהיה בדעת מיעוט, דרש לתת פירוש רחב למונח 'פגם' ולכלול בו גם חסר אך תוצאת הפסיקה הייתה ירושה על פי דין- בעלה יירש אותה מחוסר הכרה בצוואתה. תחושת הזעזוע רווחה בכל וכמה שנים לאחר מתן פסק הדין, תוקן החוק במטרה למנוע תוצאה דומה בעתיד. המחוקק אימץ את דבריו של ברק וקבע כי בית המשפט רשאי לקיים צוואה בכתב יד, בנסיבות מיוחדות, וכשהוא משוכנע שלפניו צוואה אמיתית, גם אם חסרים חתימה או תאריך²⁰. תיקון זה נחשב תיקון חלקי מפני שהוא נותן לבית המשפט להפעיל שיקול דעת לאשר צוואה שחסר בה פרט צורני חשוב רק אם מדובר בצוואה בכתב יד.

ביטול של צוואה לא נעשה רק כאשר קיים בה פגם שאינו ניתן לתיקון, אלא גם כאשר המצווה חוזר בו ורוצה לבטל את צוואתו. בפני המצווה ניצבות כמה אפשרויות²¹ :

1. השמדת הצוואה

²⁰ ס"ק 25 (ב) לחוק הירושה תשכ"ה 1965.

²¹ סעיף 36 לחוק הירושה תשכ"ה 1965.

2. ביטול באותה הדרך שבה נערכה הצוואה

3. עריכת צוואה חדשה שמבטלת את הקודמת

ניתן לראות שכאשר לא מבצעים את ביטול הצוואה על פי הקריטריונים, הביטול איננו קביל מבחינה משפטית, דוגמא לכך בפסק הדין פלוני נ' אלמוני 11116/08²² ולהן פרטי המקרה : פלמוני ערך צוואה נוטריונית בפני שני עדים בשנת 93', נפטר בשנת 2002. בהתאם לחוק הירושה, הצוואה הופקדה בבית המשפט המחוזי בירושלים ואין שום ספק שהמנוח לא ביקש בחזרה את הצוואה המופקדת. בצוואה המנוח הדייר את אשתו ושני ילדיו מעיזבון, הוא ציווה שעם מותו יועבר שקל אחד לכל אחד מהם ולאחר הוצאות ההלוויה, סידור המצבה שלו ותשלום חובות, יתרת העיזבון תעבור לאלמוני ורעייתו. בצוואתו הסביר המנוח מדוע מנשל את בני משפחתו מכל חלק בעיזבון; ספג מהם יחס משפיל ועלבונות בכל שנות חייו. לאחר מכן ציווה את רכושו לאלמוני, אך לאחר עריכת הצוואה התערערו היחסים ביניהם בשל עניינים כספיים ואף הוגשו תביעות הדדיות בין השניים לבית משפט השלום בירושלים. לאחר פטירתו, בנו של המנוח, הוא המערער, פנה לבית המשפט לענייני משפחה בבקשה למתן צו ירושה על פי דין ואילו המשיב (אלמוני) פנה בבקשה לקיום הצוואה. טענתו של המערער היא כי המנוח הצהיר שהוא ביטל את הצוואה, הוא הציג שני תצהירים בהם כותב המנוח כי הוא הצוואה בוטלה. מנגד, המשיב טען שלא הובאה כל ראיה לכך שהצוואה בוטלה והצהרותיו של המנוח לא יכולות להיחשב כמעשה ביטול של הצוואה. בנוסף הוא טען כי למרות המחלוקות בין השניים שכללו תביעות במהלך השנים, הם פתרו זאת והשלימו. המנוח לא ערך צוואה חדשה ואף לא הוגשה על ידיו בקשה להחזרת הצוואה שהופקדה בבית המשפט המחוזי.

ההכרעה : בית המשפט המחוזי דחה את הערעור וקבע כי אין להכיר בתצהירים

²² בע"מ 11116/08 פלוני נ' אלמוני.

עליהם חתם המנוח כמעשה ביטול צוואתו כיוון שאין לסטות מהוראות חוק הירושה בדבר הדרכים בהן רשאי מצווה לבטל את צוואתו. בנוסף לכך, לא הוכחה גמירות דעתו של המנוח לבטל את צוואתו, לא ניתן להוכיח את רצונו הכן של המנוח והרי שמדובר בתנאי סף בשכנוע ביהמ"ש באמיתות הודעת הביטול.

ג. פרשנות צוואה

הצוואה היא פעולה משפטית חד צדדית, שביסודה עומד אינטרס המוריש. יש צורך בפרשנות צוואה לאחר מות המצווה מפני שיוצר הטקסט אינו בחיים ואין ביכולתו להתיעץ איתו ו/או לשאול אותו שאלות לגבי כוונתו. פרשנות הצוואה אינה שונה מכל פרשנות של טקסט משפטי וכוללת שני שלבים עיקריים: 1- השופט מוצא את כלל האפשרויות הלשוניות שמשתמעות מהטקסט 2- קובע מהי האפשרות המשפטית הנכונה והמתאימה ביותר. בשני השלבים השופט משתמש בשיקול דעתו הפרשני ומכאן שיש משקל רב לאינטואיציה שלו, אך זו גם מחייבת התנהגות רציונאלית שמבוססת על כללים ועקרונות.²³

המטרה המרכזית בפירוש צוואה היא להגיע ל"אומד דעתו של המצווה"²⁴ קיימת חלוקת תפקידים ברורה שנובעת מעיקרון הפרדת הרשויות במדינה- המצווה עורך צוואה ותפקידו של בית המשפט הוא לפרשה. דבר זה מחזק את אמון הציבור ברשות השופטת, שכן המצווה יכול לבטוח בשופטים שהם יפרשו את צוואתו מתוך שאיפה להגשים את משאלותיו האחרונות הכתובות כצוואה. החוק מסתמך על העובדה שצוואה היא ביטוי לאמת הפנימית של המצווה, או כמו שהשופט שניאור זלמן חשין הגדיר²⁵, צוואה היא "שירת חייו האחרונה". מכאן ניתן להסיק כי השופט צריך להיזהר בפרשנותו, שכן הצוואה לא תושפע עמוקות מאומד דעתו שלו וכך תיווצר צוואה

²³ אהרון ברק, מתוך הספר "פרשנות במשפט הצוואה (תשס"א)", פרק 1: פרשנות וצוואה, עמוד 47.

²⁴ סעיף 54 לחוק הירושה תשכ"ה 1965.

²⁵ שניאור זלמן חשין, דמויות מבית המשפט (תשי"ג), 147.

חדשה ושונה מהמקורית. עם זאת, חשוב לזכור כי קיימים מקרים בהם השופט כפרשן מחויב לדון בסוגיה שמחייבת הכרעה אך דעתו של המצווה לגבי אותו עניין לא ידועה. במקרים כאלו, נקבע כי יעמדו בפני בית המשפט מספר אפשרויות : תיקון טעות, השלמת חסר, מימוש בקירוב או תוך תחליף מתאים. הצוואה המבוצעת אומנם שונה מהצוואה שערך המצווה, אך חשוב לזכור כי על השופטים מוטלת החובה בפרשנותם צוואה, לנהוג ברגישות ובזהירות יתר מפני שזו הדרך היחידה לשים דגש על ההבחנה בין כוונתו הסובייקטיבית של המצווה לבין זו של השופט. כלומר, גם לגישה מרחיבה יש גבולות- הבסיס הוא המסמך ויש לפרשו; אפשר להסביר, לתקן, לגרוע או להוסיף במקרים מסוימים, אך אסור לשכוח שמדובר בצוואה מסוימת שיש לפרש אותה ולא לכתוב אחרת במקומה. בנוסף, קיימים מקרים בהם הצוואה ניתנת לפירושים שונים, למשל כשיש סתירות בצוואה, לפי סעיף קטן 54 (ב) לחוק הירושה, אם מדובר בפירוש מקיים לעומת פירוש הפוסל צוואה, יש להעדיף את הראשון.

פרק שלישי- השוואה

הדין הישראלי מכיר בשתי דרכים של העברת ירושת אדם לאחר פטירתו ליורשים : על פי דין או על פי צוואה. ירושה על פי צוואה גוברת על ירושה על פי דין ולכן, אדם

שנפטר ולא השאיר אחריו צוואה חוקית, יורשיו ייקבעו לפי הוראות חוק הירושה. במשפט העברי לעומת זאת, נקבע בתורה סדר נחלות שקובע מי הם היורשים. כלומר, אין ביכולתו של המוריש לשנות את החלוקה או להחליט אחרת לגבי רכושו. אולם, בסקירה של מקורות המשפט העברי נמצא את הכלל "מצווה לקיים דברי המת" בתלמוד הבבלי. כלל זה מרחיב את התפיסה ומאפשר לאדם להביע את רצונו שלאחר מותו יועבר רכושו לנהנים מסוימים כי הרי יש ערך מיוחד לקיום רצון המת.

לכללי צורת הצוואה הרבים במשפט הישראלי מספר תפקידים שבאים לשם מטרות מסוימות, אולם כל אלה משרתים את המטרה העיקרית והיא מתן ביטוי לכוונת המצווה לצוות על רכושו. מטרה עקרונית זו נובעת מהמשפט העברי ומהכלל "מצווה לקיים את דברי המת". ביטוי זה אומנם אינו מופיע בחוק עצמו, אך הוא מאזכר רבות בפסיקה מפני שהוא מהווה כלל יסודי בכל הקשור לצוואות במשפט הישראלי²⁶.

קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה-

גם אם מבחינה רשמית יש פגם בצוואה, המשפט הישראלי מסתמך על הכלל מהמשפט העברי הלוא הוא "מצווה לקיים דברי המת", ולפיו הוא חזק מספיק כדי להדגיש שאם יש לנו ידיעה מלאה לגבי כוונתו של המנוח, עלינו לנסות לתת לדבריו תוקף משפטי. כלומר, הדין הישראלי מכיר בחשיבותו של כלל זה ונותן לו ביטוי בחוק מה שאומר שהמשפט העברי מהווה כלי עזר לחקיקה. כך למשל קיימים בפני המצווה הישראלי 4 סוגי צוואות אפשריים וכך למשל קיימת הנכונות לגבור על פגמים פורמאליים כאלה ואחרים.

פרשנות צוואה-

כאשר אנו דנים בנושא זה עלינו להבחין בין שני דברים- פרשנות הצוואה ופרשנות

²⁶ שמואל שילה, מתוך הספר "פירוש לחוק הירושה תשכ"ה-1965" (כרך א', 1995), קיום צוואה על אף פגם או חסר בצורתה, עמוד 229.

ההוראות בדבר צוואה בחוק הירושה ואכן, לשני אלה יסודות משותפים ומבחינים. קודם כל, היסוד המשותף המרכזי בין שניהם הוא שבבסיסם עומד הרצון לקיים את דברי המצווה ומכאן אנו מבינים שהרעיון המרכזי של חוק הירושה הוא שיש לתת תוקף לרצון המת²⁷. המשפט העברי מהווה כלי לפרשנות משפטית, דוגמא לכך היא כאשר מפרשים צוואה בימינו וזאת ניתן ללמוד מדבריו של השופט חיים הרמן כהן²⁸ :
 "...הפירוש המקיים דברי המת עדיף תמיד על פירוש שלפיו הם בטלים".

מדוגמאות אלו אנו מבינים שמוסד הצוואה הישראלי מושתת על עיקרון העל לפיו "מצווה לקיים דברי המת" שבא מן המשפט העברי. דבר נוסף שניתן למצוא במשפט העברי, שמהווה כלל מנחה בחקיקה של ימינו הוא צוואת שכיב מרע. צוואה זו שעסקתי בה בעבודתי, הייתה מקור ההשראה למחוקק הישראלי כאשר חוקק את סעיף 23 לחוק הירושה- צוואה בעל פה. כך יכול אדם שכיב מרע, שרואה את עצמו מול פני המוות לצוות בעל פה בפני שני עדים, זהו בעצם סעיף מקל בחוק שבא לשרת את המצווה הישראלי וכמובן זאת בעקבות השפעת המשפט העברי על המשפט הישראלי של ימינו.

סיכום

בעבודתי חקרתי את הנושא "ירושה על פי צוואה" דרך המשפט העברי, עד למשפט הישראלי ולבסוף כתבתי פרק השוואה שמציג את נקודות הדמיון והשוני ביניהם ומראה על מקומו של המשפט העברי במשפט הנוהג. למדתי שנושא הצוואה כפי

²⁷ אהרון ברק, מתוך הספר "פרשנות במשפט הצוואה (תשס"א)", פרק 1 : פרשנות וצוואה, עמוד 38.
²⁸ ע"א 576/72 שפיר נ' שפיר, פ"ד כז (2) 373, 382.

שאנו מכירים אותו היום, מושפע מעקרונות חשובים שהתגלו בהלכה ובמקורות עבריים קדומים. צוואה היא אמירה/ ציווי כלשהו אשר מבקש אדם ומצפה שכך ייעשה ברכושו לאחר מותו, המשפט הישראלי נתן למסמך זה תוקף משפטי מתוך הכרה בכלל "מצווה לקיים דברי המת". הדין מכיר בעובדה שזמן חיי אדם הוא קצוב ולפיכך ומתוך חוק יסוד : כבוד האדם וחירותו שמכיר בזכות הקניין כזכות יסוד מוגנת, יש צורך בצוואה שמשמשת כהסדר חוקי שקובע מה יקרה לעיזבון המנוח. בעבודה למדתי כי המשפט הישראלי מעודד צוואות וגישה חיובית לכך שכן מעמדה של ירושה על פי דין נמוך יותר. בנוסף לכך, חוק הירושה תשכ"ה 1965 כולל סעיפים שונים שמקלים על המצווה הישראלית בכתיבתו צוואה, כך למשל קיימים ארבעה סוגים שונים של צוואות וכך גם ניתן לקיים צוואה למרות שהיא פגומה או חסרה במקרים מסוימים. סוג אחד של צוואה מבטא נקודת השקה חשובה נוספת, אותה הזכרתי גם בפרק ההשוואה, בין המשפט העברי והישראלי- צוואה בעל פה. סעיף זה הושפע מצוואת שכיב מרע שמתוארת במקורות שונים במשפט העברי; כמו שבמקורות אלה אנו עדים להקלות אותן מקבל אדם גוסס כאשר עורך צוואה, כך גם במשפט הישראלי יכול אדם כזה לצוות בעל פה בפני שני עדים.

לסיכום, נהייתי מאוד לעסוק בנושא זה ולכתוב את עבודתי על צוואות. אני מרגישה שהחכמתי ולמדתי המון מתוך העמקה בשישה נושאים מרכזיים עליהם הרחבתי בעבודתי.

ביבליוגרפיה

חקיקה

חוק הירושה תשכ"ה 1965

פסיקה

ע"א 576/72 שפיר נ' שפיר, פ"ד כז (2), עמ' 373, 382

ד"נ 40/80 פאול קניג נ' יהושע כהן, פ"ד לו (3), עמ' 701

ע"א 6198/95 שולמית יעקב נ' שרה בראשי

בע"מ 11116/08 פלוני נ' אלמוני

ספרות מחקר**ספרים**

אונגר ירון, נאמנות בנכסים, תש"ע

ברק אהרון, פרשנות במשפט הצוואה, תשס"א

שילה שמואל, פירוש לחוק הירושה, תשנ"ה

מאמרים

גרינברגר בן ציון, 'מצווה לקיים דברי המת- הכלל והשלכותיו', פרשת ויחי (תשס"ד),

גיליון מס' 151

ויגודה מיכאל, 'על הצוואה', פרשת ויחי (תשס"ג), גיליון מס' 104

ויגודה מיכאל, 'צוואת שכיב מרע', (תשס"ב)

חשין שניאור זלמן, 'דמויות מבית המשפט', (תשי"ג)

משפט עברי**תנ"ך**

בראשית מט, כט

בראשית נ, יב

ספרות הפסיקה

רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, פרק ח, הלכה ב

רמב"ם, הלכות נחלות, פרק ו, הלכה א

שו"ע, חושן משפט, סימן רנ

ספרות השו"ת

שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תניינא, סימן א

שו"ת התשב"ץ, חלק ב, סימן נג